

Проблеми інформаційної безпеки : навчальний посібник / за заг. ред. В. О. Жадька. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова. 2018. 356 с.

ІНВЕКТИВНІСТЬ ЯК ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНА КАТЕГОРІЯ ХУДОЖНЬОГО МОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ

Марчук Людмила Миколаївна

*доктор філологічних наук, професор, Кам'янець-Подільський
національний університет імені Івана Огієнка,
lyudmylamarchuk60@gmail.com*

Проблема функціонування ненормативної лексики є міждисциплінарною і посідає помітне місце в працях лінгвістів, психологів, психолінгвістів, педагогів. Питанням функціонування мови і мовним нормам, а також проблемам побудови та розуміння міжособистісних стосунків присвячені, зокрема, дослідження Н. Арутюнової, Б. Баєвої, Л. Долинської, М. Жинкіна, Е. Носенко, Г. Сагач. Літературознавці В. Жельвіс, Д. Лихачов, Б. Успенський, психологи А. Бондаренко, І. Кон, В. Леві, Л. Широкоградюк розглядали проблему лихослів'я як соціокультурний феномен.

У контексті дослідження індивідуально-стильових особливостей використання ненормативних мовленнєвих конструктів особливе місце посідає розуміння інвективної лексики в різних її типологіях. Інвективна лексика – це мова лайок та образ, що відображає семантику статевого символізму. За останні десятиліття в низці культур спостерігається тенденція до вживання грубої, вульгарної лексики. Популярною є така мова в Росії та Америці. Певною мірою це стосується й української культури. У цих країнах, як і в багатьох інших, завжди широко практикувалися грубі висловлювання, але, як правило, користувалися ними чоловіки і переважно в емоційно насиченій ситуації (напруга, ризик, фрустрація). Але нині й жінки опановують цей словник. Чимало з них використовує грубу мову, практично не звертаючи уваги на мат, що звучить у їх присутності, від кого б він не виходив – від чоловіка, жінки чи й дитини. Жінки

здебільш вдаються до грубої лайки зовсім не від слабкості. Очевидно, це пов'язується зі зміною ролі жінки в сучасному суспільстві, її зростаючим впливом, прагненням домінувати. Отже, інвективні образи виконують роль своєрідного емоційного модулятора міжособистісних стосунків: вони дозволяють індивідові показати свою агресивність, не вдаючись до рукоприкладства.

На нашому матеріалі подибуємо інвективну лексику як в художньому мовленні авторок-жінок, так і в мовленні героїнь збірника «Декамерон». Наприклад, ненормована лексика передає враження від фотографії чоловіка в уяві жінки: «*Зоран майже на всіх фото був напівголий і на пляжі...Принц, блін*» (С. Пиркало).

За лексико-семантичною класифікацією виділимо такі пласти лексем-інвектив: 1) на визначення поняття **нерозумного / -ої**: «*Дурепа! – загорлав – і цех наче вибухнув від його гарчання*» (С. Андрухович); «*Вона плела дівчинці якісь дурниці (певно, геть вижила з розуму)...Певно, точно, стара здуріла*» (А. Дністровський); «*Справедливості ради треба сказати, що і ми з братом Юрою грішили похитами в Галіному безневинно-дурному віці*» (І. Карпа); «*Ну й жирна ти дура ...*» (С. Пиркало); 2) на визначення поняття **ненормального / нормального (звичайного)**: «*Псих ненормальний*» (С. Андрухович); «*Пітер високий, але не надто, і ви поруч виглядаєте, як нормальна пара, а не як два гуманоїди з антропологічного музею, що демонструють припустиму різницю в розмірі гомо сапієнс*» (С. Пиркало); «*Маріо підманув тебе, прикинувшись знаючим італійцем, а сам – звичайний панєвропейський жлоб без смаку і тонкощів*» (С. Пиркало); «*Маріо постає для вдячної аудиторії, якій є нарешті з чого посміятися, ідіотом, педофілом і чомусь лікарем-убивцею*» (С. Пиркало). Нормативна мораль, як свідчить практика спілкування, не може розповсюджуватися на всі можливі прояви життєдіяльності індивіда й групи. Саме через таке обмеження вбачається походження випадків ненормативної мовленнєвої поведінки залежно, зазвичай, від рівня культурного розвитку особистості й групи, з якою відбувається контакт за таких обставин: згадка про різні сили: «*- Fuck, я не знаю, що робити!*» (Л. Дереш).

Спостереження над текстом художньої літератури дозволяють стверджувати про зв'язок прагматичних та функційних ознак інвективної лексики. Так, в групі лексем на визначення «нерозумного» при ідентичності денотативних та конотативних (інтенсивність, емоційність, образність) компонентів значення можуть бути і лексеми презирливих номінацій з просторічної лексики або розмовної: *«Ти вперто женеш із голови слова **казліни** Зорана про коротке життя і крокодилів»* (С. Пиркало).

Дослідження засобів реалізації комунікативних намірів є одним з центральних завдань сучасної лінгвістики, який аналізує прояви мовленнєвої агресії у різних сферах комунікації [2; 3]. Глобальними завданнями спілкування в умовах конфлікту є грубе (часто неаргументоване) змушування до певних дій, які ведуть до реалізації бажань адресанта; висловлення свого незадоволення з приводу деяких рис або вчинків адресата; моральна перемога над суперником і зниження рівня його самооцінки тощо. Наприклад: *«Знічев'я ти розповідаєш, як налякала Пітера своїми балачками про ножі. Тобі смішно і трохи соромно, що ти намагалася закохатися в таке **сцикло**. Звісно, тільки за два дні до того всі газети писали про тітку, яка відрізала **хрін** своєму чуваку, але, по-перше, за діло, а по-друге, у тебе ж у руках не було жодних ножів!»* (С. Пиркало).

Вплив емоційних реакцій середньої сили на поведінку людини добре контролюється її свідомістю. Ситуації, коли емоційна реакція носить особливо інтенсивний характер і спричиняє у людини часткову втрату контролю над собою, що виражається в лементі, вживанні нецензурних виразів, а іноді в незапрограмованих нею задалегідь, мало обміркованих, імпульсивних учинках, називають афектом.

Існує велика й різноманітна група емоційних станів, які спричиняють уживання інвектив. Це стани роздратованості, невдоволення, тривоги, страху, радості, зворушеності, суму. Інші дві групи емоційних станів – порушення або напруга. У першому випадку маємо на увазі хвилювання, занепокоєння, тривогу, а в другому – стрес. Стан напруги похідний від порушення: він настає тоді, коли порушення доводиться стримувати. Дуже часто саме в стані порушення, частково втрачаючи над собою контроль, людина

може дозволити собі вживання нецензурних виразів. Наприклад, роздратування жінки, коли вона визнає про те, що чоловік її зрадив з іншою: «*Манала ти цих балканських мачо. Всіх цих іноземців – іспанців, італійців, французів. Якого трясця тебе тягне на них?*» (С. Пиркало). Незадоволення чоловіка жінкою, коли вона від нього тікає: «*Фригідна синя панчоха!*» (С. Пиркало).

У результаті цього знімається емоційна напруга, відбувається запобігання емоційного стресу, про шкідливість якого існують безперечні докази. Аналізуючи сказане вище припускаємо, що іноді вживання ненормативної лексики може навіть відігравати позитивну роль. Як правило, це вживання у більшості випадків властиве людям більш емоційним, експресивним, і допомагає їм уникнути захворювань, пов'язаних з розладом нервової системи.

Список використаних джерел

1. Жельвис В. И. Слово и дело: юридический аспект сквернословия. *Юрислингвистика – 2: Русский язык в его естественном и юридическом бытии* : межвузовский сборник научных трудов. Барнаул : Издательство Алтайского университета, 2000. С. 194–205.
2. Коваленко Б. О. Стилiстично знижена лексика в мовi сучасної української публіцистики : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 19 с.
3. Махній М. Інвектива: лихослів'я як етнокультурний феномен. *Етноеволюція: науково-пізнавальні нариси*. Київ : Blox.ua, 2009. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=72&c=1687> (дата звернення: 11.10.2020).

ПРИЗВИСЬКО ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ОПИСУ

Наливайко Марія Ярославівна

*кандидат філологічних наук, викладач, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
nalyvaiko_m@tnpu.edu.ua*

Кожна власна назва ідентифікує та індивідуалізує номінований об'єкт у лексичному складі української мови. Неофіційні іменування – це додаткові імена, на основі яких ідентифікується та характеризується особа. Прізвиська людей становлять особливий клас пропріальної лексики, оскільки виявляють специфіку на рівні

212